

Književna poročila.

IX.

W. Vondrák, Ueber einige orthographische und lexicalische Eigentümlichkeiten des Codex Suprasliensis im Verhältniss zu den anderen alt-slovenischen Denkmälern. (Separatni odtisek iz »Sitzungsberichte der kais. Akademie der Wissenschaften, Phil.-hist. Classe, Bd. CXXIV.«).

Wien, 1891, 8°, 44.

Večja polovica (str. 1.—37.) te razprave je nekako dopolnilo Jagićevi razpravi »Studien über das altslovenisch-glagolitische Zographos-Evang«. Tam je Jagić natančneje razpravljal o ónih slučajih, kjer se je pojavil polglasnik *ѣ* namesto pričakovanega *ѡ*, če so v sledečem zlogu stali samoglasniki *e, ѣ, ѥ, ѧ, Ѩ*, in izrekel mnenje, da to bržkone ni samó pravopisna navada, nego da ima ta pojav podlago v živem govoru samem, da je to tedaj nekakšen preglas, najpodobnejši pojavu v ruskem jeziku. Našel je mnogo sledú temu pojavu tudi v cod. suprasl. Sedaj je Vondrák jako marljivo in vestno sestavil vse primere te vrste iz obširnega cod. Suprasl. in dodal sevéda tudi óne, kateri se upirajo temu »pravilu«; navédel je pa tudi iz nekaterih drugih staroslovenskih spomenikov jednake primere. Za to nadrobno preiskavanje Supralskega zbornika, katero ga je stalo mnogo truda, moramo mu biti tem hvaležnejši, ker nam utegne ta razprava nekoliko pojasniti bistvo omenjenega nadomeščanja *ѡ* s polglasnikom *ѣ*. Sicer je že pred mnogimi leti Sreznevskij (»Drevnie slavjanskije pamjatniki jusovago pisma« str. 16. uvoda) na kratko omenil ta pojav v Savini knjigi: »skoro vedno nahajamo *ѡ* m. *ѣ* v praeposit. *ѡѣ, ѡѣѣ, ѡѣѡ*, če sledí mehak zlog«, in tudi Leskien (»Die Vocale *ѡ* und *ѣ* in den sogenannt. altslov. Denkm.« 92, 105) ni prezrl tega, toda dostavil je: »einen Grund für die Wahl des *ѡ* in der Orthographie weiss ich indess nicht anzugeben«. V drugi izdaji knjige »Handbuch der altbulg. Sprache« § 17, Anm. se je pa izrekel proti Jagićevi razlagi; njemu je tedaj ta pojav samó grafiška navada, in on ne nahaja v njem nobene doslednosti.

Po Vondrákovem mnenji je to nadomeščanje trdega polglasnika z mehkim polglasnikom v gotovih slučajih upravičeno, ker se je res govorilo takó. Glavni dokaz mu je, da pri praepos. *ѡѣ* pred nastopnim *ѣ* ostane *ѡ*, ker se je v tem položaji mnogokrat spojil končni *ѡ* v *ѣ*, in je tedaj nastalo *ѣ* n. pr. *ѡѣѣ*. Dozdeva se mi, da je to obranjenje prvotnega *ѡ* pred *ѣ* v omenjenem slučaju res več, nego slučaj, sósebnó, če pomislimo, da nahajamo v cod. Supr. precéj takih primerov, kakor so *izgubety-i, pogubity-i*,

viděvy-i i. t. d. Toda kaj počnemo s takimi primeri kakor *vonb* v cod. Marian. in Assem.? Ti primeri so v teh zbornikih premnogoštevilni, da bi mogli misliti, da tukaj *o* samó grafiški nadomešča *u*. Ti primeri tedaj dokazujejo, da se v jeziku pisalčevem omenjenih rokopisov *u* ni izpremenil pred nastopnim mehkim zlogom v *u*, da tedaj v teh dveh zbornikih ni najti istega pojava, kakor v cod. Suprasl. Mislim, da nas to ne spravi v veliko zadrego, nego nam samó kaže, da omenjena asimilacija ni bila razvita v vseh pokrajinah staroslovenske pismenosti, da je ta glasoslovni pojav bil na »staroslovenščino« grafiški omejen. Malo verjetno se mi pa dozdeva mnenje, da bi v neposrednih izvirnikih cod. Marian. in Assem. bila ta asimilacija in da bi bila samó hrvaško-bolgarska prepisovatelja postopala takó radikalno in izbrisala pri prepisu izvirnika vse sledove temu pojavu. To se ne strinja z našimi nazori o vplivu književne tradicije v najstarejši dóbi staroslovenske pismenosti.

Treba je bilo določiti, je li ta asimilacija v cod. Supr. in dalje tudi v nekaterih drugih staroslovenskih zbornikih vpliv bolgarskega jezika ali pa seza v »pannonsko« dóbo. Prepričevalno je to, kar je pisatelj navêdel na str. 23.—24. v dokaz, da je prepisovatelj cod. Supras. to asimilacijo našel že v svojem originalu; iz tega pa še nikakor ne sledí, da je to »pannonska« posebnost; po pisateljevem mnenji se ta pojav ni razvil na bolgarskih tleh, nego seza v starejšo dóbo. On piše o tem: »Ferner müssen wir auch bedenken, dass dieses Lautgesetz, falls es sich auf bulgarischem Boden entwickelt hätte, vornehmlich auch in bulgarischen Denkmälern oder wenigstens in solchen, die nur von Bulgaren herrühren, auftreten müsste. Wir finden, dass in keinem anderen Denkmale diese Assimilation der Vocale so weit geht wie im Supr. Wir müssen daher annehmen, dass die Originale desselben, die darin zur Abschrift kamen, aus einer sehr frühen Zeit stammen, aus einer Zeit, wo noch die pannonischen Traditionen noch recht lebhaft waren und wo das nach Bulgarien verpflanzte altslovenische Schriftthum noch nicht lange bestand«. Želeli bi, da bi bil pisatelj pri tem odpravil nekatere pomisleke, ki nam prihajajo nehoté; stvar vender ni takó gladka, kakor se nam tukaj pripoveduje. Že to je nekoliko nepričakovano, da bi bil baš cod. Suprasl. v tem oziru najbolje ohranil pravo »pannonsko« tradicijo, celó bolje od cod. Zograph. Nikakor ne tajim, da se nahaja v marsikaterem poznejšem rokopisu, kateri je prepis, več starih črt, nego v mnogo starejšem, zakaj konservatizem v pismenosti je bil v raznih krajih jako različen. Toda pozabiti ne smemo, da baš cod. Supras. nima v nobenem oziru ónih jezikovnih posebnostij, katere so svojstvo pravih »pannonskih« spomeníkov; rekli bi sicer lahko, da se ta spomeník od najstarejših razlikuje samó po tem, da nima starih oblik, toda tudi to ni takó, tudi gledé na rabo pol-

glasnikov in potem nadomeščanje *o* z samoglasnikom *e* je precēj zaostal za cod. Zograph. Če si mislimo, da že v izvirniku sedanjega cod. Supras. ni bilo ónih značilnih »pannonskih« posebnostij, tedaj priznavamo, da je cod. Supras. — ne sedanji rokopis, ampak njegova podstava — postal v precēj pozni dōbi in v pokrajinah, kjer se so že opustile tradicije stare »pannonske« šole; potem pa tudi ni verjetno, da bi omenjena asimilacija bila »pannonskega« izvora. Ako pa vzamemo, da je pisatelj sedanjega zbornika pri prepisu opustil vse óne pannonizme, kateri so bili v njegovem izvirniku, da je tedaj ravnal z originalom jako radikalno — kar bi zopet kazalo, da ni imel več zmisla za »pannonsko« tradicijo, da je bil pristaš pismene reformacije, katera se je v tej dōbi vršila na iztoku — ni mi umevno, da se je baš v enem slučaju takó jekleno držal tradicije, sósebnó ker v vseh drugih slučajih tudi gledé na rabo polglasnikov ni posebno čislal starih pravil. Kaj pa nas sili trditi, da seza ta pojav v »pannonsko« dōbo? Pisatelj ni te trditve podprl niti z jednim razlogom; dokazal je samó, da v cod. Suprasl. ne prihaja ta pojav od prepisovatelja, nego da ga je posnel po svojem izvirniku. Pri tem je tedaj še vedno mogoče, da je ta asimilacija posebnost starega bolgarskega narečja, bržkone iztočnega in severnega. Kakó si hočemo pojasniti, da v kijevskih odlomkih, kateri so vendar v neposredni zvezi z najstarejšo dōbo cerkvene pismenosti, katero označujemo navadno z imenom pannonsko, ni nobenega sledú temu pojavu? In vendar se ta spomenik baš gledé na natančno razločevanje in pravilno rabo polglasnikov more meriti celó z Zographos. evangelijem. Je li pa morda pisatelj kijevskih odlomkov prav v tem slučaju opustil baje staro tradicijo? Mislim, da ne, zakaj v svojem govoru (slovaško-moravskem narečji) ni našel nobene podpore za staroslovensko razločevanje polglasnikov; da je razločeval takó natančno polglasnike, temu je pač vzrok silna moč tradicije in pisane besede v óni dōbi. Zató se mi dozdeva verjetneje, da je ta pojav prišel v nekatere staroslovenske spomenike šele na bolgarskih tleh in da je imel tamkaj podlago v živem govoru nekaterih narečij, kakor mislim severnih in iztočnih, ne pa zapadnih (macedonskih), zakaj potem bi pričakovali sledov tega pojava tudi v cod. Marian. in Assem. V cod. Zograph. bi tedaj primeri te asimilacije bili prodrli tudi šele na bolgarskih tleh, saj je ta spomenik prepisan v oblasti bolgarskega jezika. Na ta način najlože umejemo, zakaj ni ta asimilacija v nobenem staroslovenskem spomeniku, kjer se sploh nahaja, prodrla popolnoma in dosledno, in radi tega sploh misli Leskien, da so ti primeri samó nekako slučajni in da niso zrcalo živega govora. Prepisovatelj se ni upal dosledno odstopiti od svojega originala in povsod izpremeniti pisavo po svojem domačem govoru. — Danes še nahajamo v večini bolgarskih narečij pri samoglasnikih *a* in *ě* jednak preglas; zató ni nemogoče, da je v stari dōbi

ta pojav obsežal tudi ѡ. Zakaj ga pa ni v pravih t. j. poznejših bolgarskih spomenikih? Morda radi tega ne, ker sta v tej dōbi v nekaterih narečjih polglasnika že prehajala v *e* in *o*, v drugih sta se pa zlila v jeden polglasnik.

Te pomisleki niso takó tehtni, da bi ovrgli popolnoma pisateljevo trditev, sōsebnō če vzamemo še v poštev glagol. Cloz. Pisatelj je samó kratko omenil (str. 35.), da se sledovi temu pravilu nahajajo tudi v tem spomeniku, toda rēči moramo, da je tukaj to pravilo lepo razvito. Naj omenim samó nekaj primerov: *ѡszimaeši*, *ѡskrēsnoe*, *ѡsvri*, *ѡszęę*, *ѡside*, *ѡnide*, *ѡv sionę*, *ѡv sionovę*, *szęzala. podъ nimi*, *ѡselenaję* (dvakrat), *szni*, *szęę* (trikrat), *ljubęve*, *proklenęę*, *takovęęę*. Ne moremo si lahko misliti, da bi bil ta pojav v glagol. Cloz. prodrł iz juga, recimo po vplivu bolgarske pismenosti. To bi nasprotovalo našemu sedanjemu nazoru o razvitku najstarejše cerkvene književnosti; zakaj sedaj mislimo, da se je hrvaška glagolska pismenost razvila neposredno pod vplivom pannonske, in to so iz nova podkrepili dunajski odlomki; takó si tudi mislimo, da je glagol. cloz., kateri je nedvojbeno v sedanji obliki nastal na hrvaških tleh, neposredno v zvezi s pannonsko dōbo. Morda pa venderle ni glagolita Cloz. v neposredni zvezi s pannonsko pismenostjo? Nemogoče to ni, če se spominjamo, da nahajamo v njem nekatere izraze, o katerih sva s pisateljem dognala, da so bolgarizmi; opozarjam n. pr. na *šizub*, in sedaj po Vondrákovi razpravi smemo morda tudi *trębište* prištevati takim besedam. V najstarejši dōbi cerkvene pismenosti gotovo ni nastal izvirnik glag. Cloz., zakaj takrat še ni bilo treba takó obširne knjige, kakor bi bil ta spomenik v svoji celoti. Je li se res smę misliti, da je v poznejši dōbi — recimo morda v desetem stoletji — prišel iz hrvaške zemlje óni tekst, kateri je obema rokopisoma skupen, na bolgarska tlā?

Če bi bil primer *ѡ nimъ* v cod. Suprasl. nekaj več, nego samó grafiška posebnost, smeli bi sklepati, da ta pojav asimilacije ipak ni nekaj silno starodavnega. Vender pa ne smemo prezirati, da je že v jako stari dōbi, ne dolgo potem, ko se je vsa književna delavnost iz Pannonije preselila na jug, bilo več »književnih šol« na jugu, katere niso jednako ravnale pri prepisovanji pannonskih izvirnikov in katere se so razlikovale v konservatizmu grafiških in jezikovnih tradicij. Iztočna »šola« je bila izvestno v vsem mnogo bolj naprednjaška od jugozapadne, rekel bi macedonske; pri nji je opazovati tudi mnogo več inicijative. Męni se dozdeva, da je tudi gledę na rabo polglasnikov bila med temi šolami neka razlika; jugozapadna je mnogo bolj rabila trdi polglasnik, iztočna se je pa vsaj v gotovih slučajih poprijemala bolj mehkega ѡ. To bode morda tudi vzrok, da piše Savina knjiga malone izključno *ъ* in da tudi cod. Supr. daje v tem slučaji prednost ѡ. Po vplivu iztočne šole je prodrła ta grafika tudi v srbsko recenzijo, in zató bi morda

kazalo, da stavimo Mihanovičev odlomek (Rad II., 17.) nekoliko bolj v južne srbske pokrajine, ne pa na zapad proti Dalmaciji. S tem bi se tudi bolje strinjalo to, da je ta odlomek sestavljen po iztočnem obredu. Nasprotno bi pa mlajše liste cod. Zograph. in tudi drugi list praških fragmentov spravil v zvezo z zapadno ali južno grafiško šolo; pri tem bi bilo seveda treba določiti, ali se je v dunajskih odlomkih samostalno in do cela nezavisno od sosednih grafiških šol razvila jedina raba trdega poluglasnika *ѣ*, in je li to izvirno delo hrvaških reformatorjev grafike?

Prav malo verjetno se mi dozdeva, da bi pri oblikah 3. sgl. na *ѣ* v cod. Suprasl. in Savini knjigi bili vplivali samostalniki na — *stv*; po mojem mnenji kažejo te oblike pri teh dveh spomenikih na drugo jezikovno pokrajino, namreč na severoiztok stare Pannonije. Morda tudi oni trije primeri z *ѣ* m. *ѣ* v Savini knjigi dokazujejo isto, če niso proste pisne pomote: *мѣрѣ* 55, *ѣ* *бродѣ* 77, *скѣ* *нѣ* *нѣ*; s tem je morda tudi v zvezi, da se v tem spomeniku v 3. sgl. imperf. večkrat nahaja končnica *ѣ*. Glede na cod. Suprasl. samó omenjam, da je v instr. sgl. prva roka večkrat pisala *мѣ*, kar je pa pozneje popravičeno v *мѣ*; tudi to kaže na severoiztok kot domovino sedanjega zbornika. Dolgo še ni, odkar je trdil Vondrák, da je cod. Suprasl. prepisal Rus po izvirniku, kateri je nastal na bolgarskih tleh; to se mi je takoj zdelo neverjetno, in zató nisem nikakor iznenádejan, da je v tej razpravi na pol preklical to mnenje, pišoč: „Der Umstand nun, dass sich in russ. Denkmälern die besprochenen orthographischen Eigentümlichkeiten nicht vorfinden, macht mich jetzt doch ein wenig stutzig“.

O tem ne smemo dvojiti, da izvira cod. Suprasl. v sedanjí obliki od jednega pisatelja; to lahko sklepamo vsaj za óno polovico, katera je sedaj v Ljubljani, po palalografskih znakih. Jedna glavnih zaslug Vondrákovih je, da je dokazal v tej in v prejšnji svoji razpravi (Altsloven. Studien), da ta največji staroslovenski spomeník v jezikovnem oziru ni jednoten, da ne sestoji od prvotno homogenih delov. Dodajam samó, da tudi gledé na nadomeščanje polglasnika *ѣ* s samoglasnikom *ѣ* ni jedinstvi v spomeníku; v prvi polovici je mnogo več takih primerov, nego v drugi, tukaj je ta *ѣ* omejen skoro samó na nekatere sufikse. — Če prav umejem pisatelja, oporeka si, česar pa bržkone ni zapazil v naglici. Takó piše na str. 22: »Anderseits unterliegt es aber auch keinem Zweifel mehr, dass er (cod. Supr.) — wenigstens zum grossen Theile — ein Abschrift ist, und dass der Grundstock bulgarischen Ursprungs ist . . . Vorliegende Untersuchungen bezüglich der Laute *ѣ* und *ѣ* haben in mir aber doch schliesslich den Glauben aufkommen lassen, dass wir es da mit einem Abschreiber zu thun haben. Da gewisse Regeln dort so consequent — bis auf wenige Ausnahmen, die wir oben sahen durchgeführt sind, so kann nur wohl eine Hand Alles geschrieben haben

etc.« Iz tega bi smeli sklepati, da je po prepisovatelji prišla óna asimilacija v rokopis, in vender sam dokazuje nekoliko niže, da temu ni takó. Nejasno mi je tudi, iz katerega živega govora je ta pojav po mnenji pisateljevem prodril v cerkveno pismenost. On sicer pravi, da to ni vpliv bolgarščine, nego da je to „pannonska“ tradicija. Iz njega razprave „Altsloven. Studien“ str. 80. pa vémo, da mu je domovina staroslovenščine v Macedoniji, kar se mi dozdeva prav verjetno, zató se mi vidi zgoraj omenjen izraz nejasen, ker označuje samó najstarejšo dóbo književnega delovanja, nikakor pa ne jezika samega.

Na str. 2. piše o močnem prodiranju polglasnika *ʋ* m. *ʋ* v najstarejših spomeníkih: „während die Existenz des *ʋ* nur einer — wir können nicht einmal sagen ‚löblichen‘ — Gepflogenheit der Schreiber zuzuschreiben ist“. Vprašati se moramo, od kod je že v najstarejših spomeníkih ta že davno opazovana „Gepflogenheit“? Da je to pozneje samó grafiška navada, o tem ni dvojiti, toda kakó je prišlo do te grafiške navade? Zakaj je v jugoslovanskih spomeníkih najstarejše dóbe prodiral *ʋ* bolj in bolj? Znano je, da se v óni dóbi, iz katere imamo najstarejše staroslovenske spomeníke, nista več izgovarjala polglasnikov na konci besede, izgovarjalo se je v tej dóbi jednako *pqtʋ* in *mostʋ*; v obeh slučajih je bil soglasnik, kateri je stal pred polglasnikom trd, tedaj isti, kakor v zaprtem zlogu pred nastopnim *ʋ*. Mislim namreč, da je v zaprtem zlogu, kjer sta se polglasnika ohranila mnogo dalje, nego v konci besede, bil izgovor mnogih soglasnikov pred *ʋ* nekoliko različen od izgovora pred *ʋ*; v prvem slučaju je bil soglasnik nekoliko mehak ali palatalen, dasi izvestno ne takó, kakor sedaj v ruščini ali poljščini; ker se je na konci besede vsak soglasnik v tej dóbi izgovarjal že trdo, tedaj takó, kakor v zaprtem zlogu, če mu je sledil *ʋ*, zató se je začela širiti pisava z *ʋ* bolj in bolj in je pozneje, ko se je v zaprtem zlogu mehki polglasnik izpreobrazil v nekakšen *e*, prodrila tudi v zaprte zloge in izpodrinila historíski *ʋ*. Po tem nam je tudi umevno, zakaj se je v nekaterih spomeníkih *ʋ* pri *ž*-debljih ohranil mnogo bolj, nego v drugih slučajih, tukaj se je ohranil spomin na mehkost dalje, ker so ga podpirali vsi drugi skloni, v katerih je bil končni soglasnik tudi nekako mehak.

Na zadnjih stranéh je zbral pisatelj nekaj leksikalnih izrazov iz cod. Supr., katere zmatra za bolgarizme in je takó popolnil svoje „Altsloven. Studien“. Ne vsi tukaj zbrani izrazi so jednako tipiški; najzanimivejša je pač beseda *trěbište*, za katero imajo vsi starejši spomeníki razven jedinega glagol. Cloz. tujko *olotarʋ*. Měni tukaj ni mogoče kontrolirati vseh teh izrazov, ker pogrešam potrebnih pomočkov, samó o nekaterih omenjam, da jih je najti tudi v bolgarskem trnovskem evangeliji. Takó nahajamo v tem evangeliji *izlěsʋ* luk. 15, 28, kjer ima cod. Marian. *išedʋ*, *izlěsošq*, amar.

izidq. Kakor v cod. Supr. je tudi tukaj nekolikokrat *někto* v zvezi s samostalnikom n. pr. *světniku, někoemu* Luk. 7, 2, *dva dlužnika bšete za imodavcu někomu* Luk. 7, 41, *edíně někto junoša* Mark. 14, 51; tudi *prisētiste* beremo m. *posētiste* cod. Mar.; najstarejši evangelijski imajo *naslěditě, naslědstvŕjŕ* trnov. evang. pa rabi kakor cod. Supr. *priimetě, priimq*; m. *lěstě* je *prělěstě* Mat. 13, 22, Supr. piše *razuměvšŕi*, najstarejši spomeniki pa ne poznajo v tem pomenu tega glagola, ampak pišejo *uvědvšŕi*; tukaj se zopet strinja bolgarsko trnovsko evangelijska s cod. Supr. ker rabi v istem pomenu *razumě* (cod. Mar. *uvědvě*), isto velja tudi o samostalniku *cělovanije* namesto starejšega *lobvzanije*. To potrjuje tedaj pisateljevo mnenje o bolgarskem postanku cod. Saprasl., in hvaležni mu moramo biti, da je toli marljivo zbral lepo število izrazov, kateri so važni za karakteristiko starejših cerkvenoslovenskih spomenikov, in da je tako izdatno pospešil boljše spoznavanje cod. Suprsl. V. Oblak.

Še jedenkrat: Fonov nemško-slovenski slovar za prvošolce.

Resnica, katero sem povedal g. Fonu, ocenjuje njegov slovar, zadela ga je takó hudo, da je bil ugledu svojemu dolžan, javno opravičiti se vsaj ónim, ki čitajo takšne ocene le površno. Z mirno vestjó bi jaz lahko prepuščal sodbo o svoji oceni in o odgovoru Fonovem razsodnemu čitatelju, ker predobro vém, kam bi se nagnila obsodba. Ali to, kakó se zagovarja g. Fon, to je takó gorostasen unikum, da moram venderle iz nova prositi blagohotnega čitatelja nekoliko potrpljenja.

G. Fon je védel predobro, da mi v glavni stvári ne more ovreči ničesar, ker se površnost in vihravost, katero sem dokazal na slovarji in katera je punctum saliens vsi oceni (prim. str. 369.), ne dá izbrisati kár takó. Oklenil se je torej malenkostij in splošnih, prepornih stvari, katerih sem omenjal le mimogredé, ali pa je — in to je tukaj bistveno — premikal dokazovanje s pravega stališča, zagovarjal, kar se nikakor ne dá zagovarjati, ali pa nas zagotavljal še drzneje, da je vse to vedoma storil takó, kar sem grajal za nepopolno in nedosledno. Kjer si pa ne more pomagati drugače, ondu trdi, da si učenci samí lahko prikrojajo pravih izrazov! Takó torej nekako izvaja, da sem mu jaz pravo za pravo storil grozno krivico.

O splošni stvári naj pojasnim le slabo umljeno opomnjo o frazeologiji in poudarjanje moje nemških fraz. V tem, kakó naj se poučujejo jeziki pri začetnikih, pristaš je g. Fon stare, takó zvane gramatikalne šole, katera pripisuje posebno in prvo važnost slovnicam in katera izkušá doseči svoj